

Geopolityka środkowoeuropejskiej solidarności. Polacy i Węgrzy między historią, stereotypem a uwarunkowaniami przestrzenno-politycznymi

Arkadiusz Adamczyk

 <https://orcid.org/0000-0003-0561-0230>
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Wydział Prawa i Nauk Społecznych
Instytut Stosunków Międzynarodowych i Polityk Publicznych
e-mail: adark@interia.pl

Abstrakt

Stosunki polsko-węgierskie pozostają czymś niezwykłym na skalę europejską. Choć w świadomości społeczeństw obu narodów dominuje pozytywne postrzeganie wzajemnych relacji, nie było to zjawisko stale występujące w historii. Najintensywniej zachodziło, gdy oba kraje opierały się dominacji pierwiastka germańskiego. Węgry jako pierwsze utraciły niepodległość, ulegając naciskom ze Wschodu. Również Polska podzieliła los Węgier, ulegając presji zarówno ze Wschodu, jak i Zachodu. Doświadczenia historyczne obu krajów pokazały konieczność współdziałania wobec zagrożeń płynących z obu kierunków. Warunki po 1886 roku nie sprzyjały realizacji tego założenia, choć w XIX i XX wieku Polacy i Węgrzy snuli wizje geopolityczne określające skalę możliwych przemian w Europie Środkowej. Zmiana

nastąpiła po zakończeniu II wojny światowej. Niezależnie od naturalnie występujących rozbieżności w postrzeganiu własnego otoczenia, w XXI wieku trudno wskazać polską koncepcję geopolityczną, która nie uwzględnia regionalnej roli Węgier, czy też węgierską, ignorującą Rzeczpospolitą Polską.

Słowa kluczowe: Andrzej Sepkowski, Polska, Węgry, geopolityka, Europa Środkowa, Intermarium

Geopolitics of Central European Solidarity Poles and Hungarians between History, Stereotype and Spatial and Political Issues

Abstract

The Polish-Hungarian relationship remains something extraordinary on a European scale. Although the consciousness of the societies of both nations is dominated by a positive perception of mutual relations, it was not a constant phenomenon in history. It was most intense when both countries resisted the domination of the Germanic element. Hungary was the first to lose its independence, succumbing to the Eastern factor. Also Poland shared the fate of Hungary, succumbing to pressure from both the east and the west. Historical experience of both countries showed the necessity to cooperate against threats coming from both directions. However, the conditions after 1886 were not conducive to the implementation of this assumption, although in the nineteenth and twentieth centuries Poles and Hungarians had geopolitical visions defining the scale of possible transformations in Central Europe. The change came after the end of World War II. Regardless of the naturally existing discrepancies in the perception of one's surroundings, in the 21st century it is difficult to indicate any Polish geopolitical concept that does not take into account the regional role of Hungary, or the Hungarian one that ignores the Republic of Poland.

Keywords: Andrzej Sepkowski, Poland, Hungary, Geopolitics, Central Europe, Intermarium

Uwagi wstępne

Na poziomie banału relacje polsko-węgierskie sprowadzane są do powtarzanego przy różnych okazjach sloganu „Polak Węgier – dwa bratanki...”.¹ Jednakże strywalizowanie tegoż pojęcia nie odbiera mu bynajmniej szczególnej roli, polegającej na podkreśleniu fenomenu związku dwóch narodów. Dewiza ta od ponad tysiąca lat znajduje swoje odzwierciedlenie na różnych poziomach: społecznym, kulturalnym, politycznym jak również – chyba w najmniejszym stopniu – również gospodarczym. Mimo niejednokrotnie występujących rozbieżności, wynikających z odmierności interesów, różnic w definiowaniu celów, różnych narzędzi używanych dla ich osiągnięcia przez politycznych decydentów, zjawisko trwałości wzajemnych relacji pozostaje zasadniczo ugruntowane w świadomości obu narodów. Jest to tym bardziej symptomatyczne, iż wiedzy Polaków na temat Węgier i Węgrów na temat Polski nie można uznać za wystarczającą, dla uargumentowania tezy o świadomych podstawach wzajemnej sympatii².

Użycie narzędzi właściwych socjologom dla poszukiwania źródeł zarówno samego zjawiska społecznego jak i jego trwania, w skali niespotykanej najprawdopodobniej pod innymi szerokościami geograficznymi, pokazuje jak bardzo jest to instrumentarium niedoskonałe. Przy rozpatrywaniu niemal tysiącletniego okresu kształtowania wzajemnych powiązań trudno w ogóle mówić o zasadności tego typu badań. W kwestii tego fenomenu z niemalą trudnością wypowiadają się również historycy i politologowie. Prosta próba analizy porównawczej potencjalnych efektów badań socjologów, historyków i politologów wskazuje, iż w średniowieczu i wczesnej epoce nowożytnej sympatie makrostruktur pozostają trudne do zbadania. Przyjmuje się raczej, że podążały one zazwyczaj za wolą elit panujących. Pewne ślady pozytywnej obecności widoczne są jednak w warstwie kulturowej, przede wszystkim w języku. Przykłady można mnożyć, wskazując choćby słowo „węgrzyn”, które wprawdzie wychodzi dziś z powszechnego użycia w języku polskim jako synonim wykwintnego wina, niemniej rolę taką pełniło w nowożytnej historii Polski i okresie zaborów. Z kolei w języku węgierskim do dzisiejszego dnia obecne jest określenie „Lengyel nemes” (w dosłownym tłumaczeniu: polski szlachcic) używane na określenie wyjątkowo dobrze wychowanego mężczyzny. Co istotne, w obszarze wzajemnego odnoszenia się do siebie Polaków i Węgrów trudno jest też znaleźć terminy jednoznacznie pejoratywne, jakie znajdujemy w odniesieniu do innych nacji.

1 Należy podkreślić silniejszy wydzźwięk emocjonalny tegoż powiedzenia po stronie polskiej. Węgierskie *Lengyel, Magyar – két jó barát, együtt harcol, s issza borát* w dosłownym tłumaczeniu brzmi: *Polacy, Węgrzy – dwaj dobrzy przyjaciele, walczący razem i pijący wino*.

2 Do takich wniosków upoważniają wyniki badania opinii publicznej przeprowadzone przez Centrum Badania Opinii Społecznej i Fundacji Századveg na zlecenie Instytutu Współpracy Polsko-Węgierskiej im. Wacława Felczaka (Web. 4.03.2021, <https://kurier.plus/badanie%20opinii%20publicznej%201>).

Właściwym instrumentarium pozwalającym w sposób właściwy odpowiedzieć na pytanie o źródło zjawiska wydaje się metodologia badań geopolitycznych. Pozwala ona po pierwsze na precyzyjne zakreślenie przestrzeni geograficznej wraz z odniesieniem do sfery symbolicznej o ile oddziaływanie tej sfery pociąga za sobą skutki polityczne; po drugie właściwe umiejscowienie opisywanych zjawisk w czasie; po trzecie wreszcie uwypuklenie w czasoprzestrzeni czynników decydujących o zdolności realizowania celów politycznych (Szűcs, *Vázlat Európa* 23). W przypadku Polaków i Węgrów istotnym pozostaje ukazanie ich jako odrębnych podmiotów politycznych, funkcjonującej w zamkniętej i ściśle zdefiniowanej przestrzeni połączonych wspólnym doświadczeniem w dążeniu do realizacji celów politycznych (lub przeciwdziałaniu zagrożeniom) w sposób pozwalający na uzyskanie efektu synergii (Škrabec 211). Celem artykułu, oprócz analizy zasadności zastosowania warsztatu geopolityki dla wyjaśnienia fenomenu relacji polsko-węgierskich pozostaje potwierdzenie lub odrzucenie w tym kontekście tez Jenó Szűcsa (o ukształtowaniu w centrum Starego Kontynentu regionu łączącego wpływy wschodu i zachodu oraz roli obu nacji spełniania pomostu między odrębnymi bytami) (Szűcs, *Trzy Europy*) oraz Simony Škrabec (na temat zdolności funkcjonowania obu narodów w „przestrzeni wyobrażonej”)³.

Chrześcijaństwo jako oś moderowania wzajemnych relacji

Rozpatrywanie fenomenu relacji polsko-węgierskich nie można oderwać od łączności z chrześcijańskimi korzeniami obu narodów. Należy przy tym podkreślić, iż symbolem osobowym budowy wyobrażonej przestrzeni polsko-węgierskiej bynajmniej nie pozostaje ani Polak, ani Węgier. Świadomość faktu, iż rolę tę odegrał Czech nadaje nowego wymiaru współczesnej symbolice politycznej. Wojciechowi Sławnikowicowi bowiem oba kraje zawdzięczają wymierne korzyści polityczne: Węgry – przez chrzest, który według tradycji w 992 roku z rąk św. Wojciecha miał przyjąć Stefan I Wielki – włączenie w orbitę polityczną ówczesnej Europy (Pobóg-Lenartowicz 35), Polska zaś – na skutek decyzji Bolesława Chrobrego o stworzeniu w Gnieźnie miejsca kultu męczennika – możliwości realnego upodmiotowienia politycznego (Deptuła 331–333). Zadziwiającym pozostaje niewykorzystanie postaci Wojciecha (w świecie Zachodu znanego jako Adalbert), jako symbolu osobowego

³ W tym kontekście na szczególną uwagę zasługuje teza autorki, w myśl której: „nie możemy zapomnieć, że geografia jest zawsze odbiciem człowieka, odbiciem jego pragnienia systematyzowania wszystkiego, co go otacza. Jak bardzo byśmy się trudzili, aby uzasadnić podziały między regionami Europy na podstawie mapy, na której zaznaczono tylko górskie łańcuchy i jeziora, nie dokonalbymy tego nie biorąc pod rozwagę ludzi tam żyjących, ich zwyczajów, form produkcji, życia codziennego, kulturalnego oraz politycznego i duchowego” (Škrabec 264).

integrującego przestrzeń środkowoeuropejską. A bądź co bądź mowa jest o postaci, która po ogłoszeniu go świętym Kościoła katolickiego, pozostaje patronem Czech, Polski i Węgier oraz do dziedzictwa której nawiązują bezpośrednio współcześni hierarchowie kościołów polskiego, czeskiego i węgierskiego⁴.

Chrześcijańskie korzenie religijno-kulturowe wydają się być istotnym czynnikiem wywierającym wpływ na ówczesną politykę. Prawdopodobnie bez stworzenia ram kulturowych nie byłoby możliwe budowanie związków politycznych, a próby takowe podjęto już w XI wieku. Wymiernym symbolem rodzącego się aliansu miał być ślub Bolesława Chrobrego, który za drugą żonę miał pojąć nieznaną z imienia, domniemaną siostrę św. Stefana. Wprawdzie współcześni genealogowie uważają, iż bardziej prawdopodobnym jest, iż żoną przyszłego polskiego króla została księżniczka Karolda, spokrewniona z żoną króla Gejzy i matką Stefana, niemniej sam fakt pierwszej próby dynastycznego zbliżenia polskich Piastów i węgierskich Arpadów raczej nie jest kwestionowany (Urbańczyk 45–46). Zarówno silny związek między polityką a korzeniem kulturowym widoczny jest w kolejnych wiekach, a jego symbolem pozostają kolejni wspólni święci Kościoła katolickiego. Pierwszym na którego należy zwrócić uwagę jest św. Władysław – urodzony w Krakowie wnuk Mieszka II Lamberta, syn króla Węgier Beli I, panujący na Węgrzech jako Laszlo I Święty. Panowanie Władysława nieodmiennie kojarzy się z Madziarom z postępami w chrystianizacji Węgier i poszerzeniem terytorium o komitaty siedmiogrodzkie. W szerszym wymiarze natomiast z twarde, antycesarskim stanowiskiem i poparciem udzielonym papieżowi Grzegorzowi VII. W swej polityce, sprowadzającej się *de facto* do ograniczenia wpływów germańskich, można doszukać się politycznych analogii do działań króla polskiego Bolesława II Szczodrego, z tą jednak różnicą iż o ile w przypadku węgierskim świętym ogłoszony został zwolennik łączności z Rzymem, o tyle w przypadku polskim godności tej dostąpił zdeklarowany przeciwnik obozu królewskiego, biskup krakowski Stanisław ze Szczepanowa (Grudziński). Symbolem osobowym, reprezentatywnym dla związków w wieku XIII pozostaje postać św. Kingi. Choć wiedza na temat związku księżniczki węgierskiej z księciem Bolesławem Wstydliwym, sprowadza się do legendy o pojawieniu się soli w Wieliczce i fundacji klasztoru w Starym Sączu (nawiasem mówiąc do dnia dzisiejszego pozostającego głównym miejscem kultu św. Kingi), nie wyczerpuje ona politycznego aspektu jej obecności na tronie krakowskim. A dość wspomnieć, że był to moment w którym po raz pierwszy Węgry i Polskę dotknął huntingtonowski problem *clash of*

4 Prymasowie polscy dzierżą godność arcybiskupa gnieźnieńskiego, których tytularnym kościołem biskupim pozostaje katedra pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny – miejsce pochówku św. Wojciecha. Z kolei tytularnym kościołem prymasów Czech pozostaje praska Archikatedra Świętych Wita, Wacława i Wojciecha. Natomiast siedzibą prymasów Węgier jest Esztergom (Ostrzyhom) z bazyliką pod wezwaniem Matki Boskiej Wniebowziętej i św. Wojciecha.

civilizations i doświadczenie to będzie zarówno wyznacznikiem wspólnoty interesów jaki i elementem rywalizacji. Ponadto nie można zapominać, iż właśnie w tym czasie św. Kinga przyczyniła się do włączenia Spiszu w granice Polski.

Między budową środkowoeuropejskiego imperium a rywalizacją o miano *antemurale christinitatis*

Wydaje się, iż nie bez powodu współczesne próby integracji przestrzeni środkowoeuropejskiej nawiązują do symboliki dwóch zjazdów w Wyszehradzie. Nie było bowiem przypadkiem, że prezydenci Polski (Lech Wałęsa), Czech (Wacław Havel) i Węgier (Jozsef Antall) wybrali w 1991 roku na miejsce swego spotkania przestrzeń, w której niemal sześć i pół wieku wcześniej władcy tych państw: Kazimierz Wielki, Jan z Luksemburga i Karol Andegaweński decydowali o kształcie tej części Starego Kontynentu (*Od Zjazdu w Wyszehradzie do Grupy Wyszehradzkiej*). W kwestii relacji polsko-węgierskich o wiele większe znaczenie miał drugi z XVI-wiecznych Zjazdów Wyszehradzkich, w wyniku którego – jak się okazało trzydzieści lat później – doszło do pierwszej unii personalnej, łączącej koronę św. Stefana z dziedzictwem św. Wojciecha (Dąbrowski 11–40; Sroka 68) Najbardziej brzemienna w skutkach okazała się jednak nie intronizacja króla Ludwika zwanego w Polsce Węgierskim (na Węgrzech – Lajosa Wielkiego), a wstąpienie na tron jego córki Jadwigi. Z geopolitycznego punktu widzenia z panowaniem Jadwigi Andegaweńskiej w Polsce związanych jest kilka wątków: 1) wzmożenie wysiłków na rzecz dążenia do likwidacji zagrożenia ze strony pierwiastka germańskiego (zakonu krzyżackiego)⁵, 2) chryścianizacja Litwy, skutkująca włączeniem dzisiejszych państw bałtyckich w krąg kultury zachodnioeuropejskiej (Wisner 19), 3) konsekwencje wprowadzenia księcia Jagiełły na tron Polski w postaci stworzenia fundamentów panowania najpotężniejszej europejskiej dynastii w XV w (Labuda, Michowicz 107) i 4) przekonanie Polaków o ich dziejowej roli związanej z rozprzestrzenianiem dorobku cywilizacji zachodniej na wschód, nieuchronnie prowadzącej do zderzenia z rosyjskim prawosławiem i tureckim islamem⁶.

⁵ Warto przy tym zauważyć, iż konsekwencje przegranej w bitwie pod Grunwaldem w 1410 roku były tematem pierwszej analitycznej rozprawy Karla Haushofera, ojca niemieckiej geopolityki, który dowodził w niej że było to pierwsze zatrzymanie konsekwentnie rozwijanego przez Niemców procesu *Drang nach Osten*. Vide: (Herwig *Geopolitik* 222; Herwig *The Demon of Geopolitics* 12).

⁶ S. Huntington (wskazuje, iż w tym czasie „sporadyczne lub ograniczone spotkania między cywilizacjami ustąpiły miejsca nieustającemu, przemożnemu naporowi Zachodu w jednym kierunku – na wszystkie inne cywilizacje” (64). Generalnie te same wnioski widoczne są w pracy Jacka Bartosiaka (351), aczkolwiek analityk ten pomija zupełnie aspekt kulturowy, koncentrując się na wątkach geostrategicznych.

Śladów wzajemnego przenikania się wątków polskich i węgierskich na podłożu religijno-kulturowym w okresie od XIV do XVI w. można wskazać wiele. Świadectwem wzajemnie postępującej chrystianizacji pozostaje sprowadzenie z Węgier Zakonu Świętego Pawła Pierwszego Pustelnika i osadzenie go na dobrach jasnogórskich (Pieradzka, *Fundacja; Przybycie* 262–273) czy oddanie postępow kontroreformacji w Siedmiogrodzie w ręce polskich jezuitów prowadzonych przez legendarnego tłumacza Biblii, o. Jakuba Wujka SI (Kuźmina 115–128; Ślaski 183).

Element chrześcijaństwa wydawał się również decydujący dla trwałości obu państw narodowych. Generalnie należy podkreślić, że niewykorzystane zostały możliwości wynikające z połączenia polityki dynastycznej z misją przeciwstawienia się obcym wpływom religijno-kulturowym. Zarówno Rzeczpospolita jak i Węgry w dłuższej perspektywie nie doceniły zagrożenia ze strony państw niemieckich rządzonych przez chrześcijańskie dynastie, konsekwentnie realizujące wizję wschodniej ekspansji pierwiastka germańskiego (oba kraje uległy przewadze katolickich Habsburgów (Grodziski 32), a Polska dodatkowo uległa ekspansji protestanckich Hohenzollernów (Palmer et al. 216). Jednocześnie patrząc przez pryzmat trwania przy rzymskim katolicyzmie, oba narody skupiały się na powstrzymaniu pochodu tureckiego islamu (Kubinyi 308–311) i wpływów rosyjskiego prawosławia (A. F. Grabski 237–239), jednocześnie – szczególnie na przełomie XV i XVI w. – rywalizując ze sobą o miano *antemurale christianitatis* (Johnson 62). Następstwa tejsze rywalizacji okazały się fatalne przede wszystkim dla Węgrów już w XVI wieku. Po bitwie pod Mohaczem (1526) ceną, którą Madziarowie musieli zapłacić za utrzymanie zdolności politycznego funkcjonowania był zwrot w kierunku sułtana Sulejmana Wspaniałego i niemal stuletnie lawirowanie między uzależnieniem od Turcji i Austrii (Pálffy 43). Skutki procesu niekonsekwencji w budowaniu współpracy w zagospodarowaniu przestrzeni środkowoeuropejskiej uwidoczniły się w XVII wieku, kiedy to wysiłek militarny obu narodów, którego symbolem stały się bitwy pod Parkanami i odsiecz wiedeńska (Parvev 345), przełożył się na wzmocnienie pozycji Habsburgów, a w dalszej perspektywie przestrzennej na stworzenie ram rywalizacji Wiednia, Berlina i Petersburga z wykluczeniem Budy i Warszawy. Po pokoju w Karłowicach, postanowienia którego skutkowały odsunięciem groźby ekspansji islamu na tereny Europy Środkowej, i Węgrzy i Polacy stracili *de facto* zwornik warunkujący podstawy budowania wzajemnych relacji. Procesy wewnętrznych przemian, jakie zaszły w obu narodach, zbiegły się w czasie z ukształtowaniem nowego ładu w przestrzeni środkowoeuropejskiej, w którym argumenty polityczne brały górę nad religijnymi i ideologicznymi. W nowym porządku regionalnym Węgry skazane były na podporządkowanie Habsburgom. Ten sam los powoli miał się stać udziałem Polaków, z tą jednak różnicą, iż naród i państwo stopniowo (aż po ponad 120-letni okresu niebytu) popadały w zależność od trzech potęg (Austrii, Prus i Rosji) dyktujących warunki funkcjonowania tej części Starego Kontynentu. Przypadki sprzeciwu – wystąpienia magnaterii węgierskiej przeciwko panowaniu

Habsburgów, czy konfederacja barska stanowiąca przejaw buntu szlachty przeciwko kurateli Rosji – były na tyle ograniczone terytorialnie i pozbawione politycznego znaczenia, że nie były w stanie zmienić politycznego oblicza przestrzeni między Bałtykiem a Adriatykiem⁷.

Przestrzeń utraconej wolności. Polacy i Węgrzy wobec ładu wiedeńskiego

Choć Polacy o ponad wiek później niż Węgrzy stracili zdolność funkcjonowania jako samodzielny podmiot polityczny, nie zmieniło to sytuacji, w której oba narody znalazły się w sytuacji podległości wobec ówczesnych potęg, dzierżących zdolność moderowania przestrzeni środkowoeuropejskiej. Na przełomie XVIII i XIX wieku nie spełniły się nadzieje związane z rozprzestrzenianiem się idei Rewolucji Francuskiej i tryumfalnym pochodem Napoleona. Ustalenia kongresu wiedeńskiego 1815 roku wprowadziły trwały podział środkowej części Starego Kontynentu (Chapman 40), bez możliwości odegrania szerszej roli przez przedstawicieli obu narodów (Zajewski 101–110). Najbardziej brzemienną w skutki dla obu narodów okazała się decyzja o powołaniu Świętego Przymierza, sojuszu Rosji, Austrii i Prus otwartego na inne nacje, mającego na celu strzeżenie ustalonych w trakcie Kongresu zasad legitymizmu i równowagi europejskiej (Bridge 34–53). W chwili powstawiania aliansu wydawało się, iż głównym celem jego powstania było przeciwdziałanie zmianom w przestrzeni zajmowanej niegdyś przez Rzeczpospolitą Obojga Narodów. Ostatecznie jednak okazało się, iż zwartość i skuteczność sojuszu została wykazana w maju 1849 roku, kiedy to siły rosyjskie dowodzone przez gen. Iwana Paskiewicza udzieliły wsparcia Austriakom, nie potrafiącym wówczas poradzić sobie z powstaniem węgierskim.

Powstanie Węgrów przeciwko Austriakom stanowi niezwykle istotną cezurę dla dziejów środkowoeuropejskich. Nie polskie powstania lat 1830, 1846, 1846 i 1863, ale właśnie wystąpienie Węgrów stało się bowiem najbardziej znanym symbolem XIX-wiecznego sprzeciwu wobec zdominowania i podziału centralnej części Europy między żywioły niemiecki i rosyjski. Biorąc pod uwagę udział Polaków i ich zaangażowanie w walkę o wolność Węgrów (ale też przeciwko zaborcom dokonującym rozbioru Rzeczypospolitej), symboliczny (czy nawet mityczny) wymiar tego wydarzenia wykroczył znacznie poza historyczne doświadczenie Madziarów⁸.

⁷ Warto wskazać, iż z tego okresu pochodzi też bodaj najbardziej znane powiedzenie, utrwalone w powszechnej świadomości i determinujące wzajemne relacje obu narodów: „Polak, Węgier, dwa bratanki, i do szabli, i do szklanki. Oba zuchy, oba żwawi, niech im Pan Bóg błogostawi!” (Mitrovits 117; Seegal 282).

⁸ Należy w tym miejscu przywołać zasługi powstańcze dwóch legionów polskich. Pierwszy, wchodzący w skład Armii Górnych Węgier, stworzony w Miskolcu przez gen. Józefa Wysockiego,

Zaznaczył się on bowiem nie tylko w postaci wskrzeszeniu tradycji „braterstwa broni” i walki o urzeczywistnienie wspólnie wyznawanych wartości. Jakkolwiek był to czynnik ważny to o wiele istotniejsze wydaje się doświadczenie (ponad)narodowej lojalności. Symptomatycznym dowodem zaufania Węgrów do Polaków stała się decyzja naczelnego przywódcy powstania, Lajosa Kossutha, niewahającego się oddać naczelnego dowództwa nad walczącymi oddziałami w ręce polskich oficerów, Henryka Dembińskiego i Józef Bema. Szczególnie ten ostatni doczekał się uznania Węgrów, przechodząc do pamięci zbiorowej okreśłany mianem „ojczulka Bema”. W wymiarze intelektualnym z kolei Powstanie 1848 roku dało impuls renesansowi myśli w obszarze idei powrotu obu państw do współpracy w sferze uzyskania zdolności moderowania przestrzeni środkowoeuropejskiej. Powstałe ówczesnie programy i po stronie węgierskiej i po stronie polskiej zgodnie wskazywały na potrzebę prac nad federalizacją tej części kontynentu. Między polskimi i węgierskimi koncepcjami, sformułowanymi przez ks. Adama Czartoryskiego i Lajosa Kossutha, panowała wówczas zasadnicza zgodność, iż integracja regionu winna zacząć się od federalizacji regionu Dunaju (Szabad 61–97; Skowronek 304).

Przedstawicielom obu narodów towarzyszyła jednak świadomość, iż w warunkach braku suwerenności nawet najbardziej daleko idące zbliżenie poglądów, jakkolwiek pozostawało świadectwem gotowości do podjęcia wspólnego wysiłku przeobrażenia Europy Środkowej, nie miały szans urzeczywistnienia. Dlatego też zarówno udział Polaków w Rewolucji Węgierskiej 1848–1849 roku, jaki i uczestnictwo Węgrów w powstaniu styczniowym 1863 roku⁹, można rozpatrywać w kategoriach prób wytworzenia „środkowoeuropejskiego Piemontu”, który – wpieryw umocniwszy się – oddziałując na inne narody obecne w centralnej przestrzeni Starego Kontynentu dałby impuls do rozpadu systemu wiedeńskiego. W dążeniach swych elity polskie i węgierskie w znikomym stopniu brały jednak pod uwagę zmieniające się uwarunkowania. Przede wszystkim niedoceniana została determinacja Habsburgów w kwestii utrzymania status quo i geopolitycznego określenia zasięgu wpływu żywiołu niemieckiego. To właśnie po 1848 roku została sformułowana koncepcja

wstawił się m.in. w bitwach pod Szolnokiem i Hatvan. Drugi z kolei, dowodzony przez gen. Józefa Bema, wstawił się wyparciem Austriaków z Siedmiogrodu. (Dzieszyński 13).

⁹ Do najbardziej znanych „węgierskich” epizodów powstania styczniowego należała działalność operującego w powiecie olkuskim oddziału kapitana Alberta Esterhàzy’ego de Galantha, ps. „Otto”. Trzon jednostki stanowiła rota Węgrów, służących wcześniej pod rozkazami Esterhàzy’ego w kampanii włoskiej. Oddział ten został rozbity w bitwie pod Metchowem 30 września 1863 r., w której poległ również dowódca formacji (pochowany na cmentarzu parafialnym w Niegowej – obecnie powiat myszkowski; notabene w tej samej bitwie trwale okaleczony został późniejszy święty – brat Albert Chmielowski). Innymi przedstawicielami narodu węgierskiego, wpisującymi się w tradycję walki „Za wolność Waszą i naszą...” byli walczący w oddziałach ptk. Marcina „Lelewela” Borelowskiego: poległy w bitwie pod Panasówką i pochowany w Zwierzyńcu mjr Edvård Nàry oraz baron ppłk József Wallisch, śmiertelnie postrzelony w bitwie pod Batorzem. *Vide inter aliam*: (Szwed 105, 119, 133).

Mitteleuropy, której autorstwo błędnie przypisuje się Friedrichowi Naumannowi (Tokarz 74). Prawdziwy jej autor, premier i minister spraw zagranicznych monarchii Habsburskiej, Felix zu Schwarzenberg, propagował wizję Europy Środkowej całkowicie podporządkowanej Cesarstwu i żywiłowi niemieckiemu, z absolutnym wykluczeniem z procesu decyzyjnego Słowian i innych narodów przestrzeń tę zamieszkujących (Kiszling 101). W znikomym stopniu i w Polsce i na Węgrzech brano pod uwagę konsekwencje demograficzne i gospodarcze, wynikające z rewolucji przemysłowej. One w znacznej mierze odpowiadały za wykreowanie w 1871 roku Cesarstwa Niemieckiego jako podmiotu roszczonego sobie prawo do dominacji w tej części kontynentu. Ponadto część elit obu narodów żyła w przeświadczeniu, iż główny powód niedoprowadzenia do restytucji obu państw w kształcie sprzed okresu upadku tkwił wyłącznie w przyczynach zewnętrznych, w znikomym stopniu biorąc pod uwagę zjawisko budzenia się (względnie rewitalizacji) świadomości narodowej narodów zamieszkujących odpowiednio Pierwszą Rzeczpospolitą oraz Koronę św. Stefana (Porter-Szűcs 74; Péter 52). Choć narody te były uwzględniane w koncepcjach uregulowania przestrzeni środkowoeuropejskiej, to jednak już ich rola budziła poważne kontrowersje w łonie samych elit, prowadząc do sporów pomiędzy nurtami politycznymi¹⁰, a w konsekwencji do powstania rozbieżnych (a nawet przeciwstawnych) pomysłów przypisujących poszczególnym nacjom ich znaczenie w regionie i warunkujących zasadność ich koegzystencji z Polakami i Węgrami (Micewski 102–119). Gwoździem do trumny dla zmian o charakterze rewolucyjnymi i prób wybicia się na niepodległość oraz podjęcia współdziałania w procesie przeobrażeń kontynentalnego centrum stało się uzyskanie przez Madziarów pozycji narodu współdecydującego o losach monarchii habsburskiej (Evans). Uzyskanie tej rangi sprawiło, iż Węgrzy byli bardziej zainteresowani poszukiwaniem rozwiązań ewolucyjnych, możliwych do zrealizowania w ramach monarchii niż w dążeniu do całkowitego wywrócenia ładu, wykrystalizowanego w 1871 roku.

Między dwoma totalitaryzmami. Polacy i Węgrzy wobec ładu wersalsko-trianońskiego i jałtańsko-poczdamskiego

Wiek XX pozostaje w historii obu narodów okresem największych sprzeczności, a jednocześnie obfitującym w przykłady niespotykanej solidarności, skutkującej zbliżeniem społeczeństw przy jednoczesnej znikomej inicjatywie rządzących. Ślady

¹⁰ Na potwierdzenie tak postawionej tezy należy przywołać sprzeczności między kreatorami nowoczesnej myśli państwowej i konflikty na linii (na Węgrzech) Kossuth–Séchenyi i (w Polsce) Piłsudski–Dmowski, rzutujące na postrzeganie rzeczywistości politycznej zarówno przez zwolenników, jak i przeciwników. (T. Dubicki 141–147); (Giertych); (Knatchbull-Hugesson 312–315).

solidarności widoczne były zresztą już w czasie Wielkiej Wojny. Niemal nieznanym pozostaje fakt, iż w Legionach Polskich służyło ok. 500 Węgrów, w tym kilku (a może nawet kilkunastu) w Pierwszej Brygadzie pod bezpośrednimi rozkazami Józefa Piłsudskiego (Varga 29).

Na stan wzajemnych relacji po zakończeniu zmagania bezpośredni wpływ miały postanowienia pokojowe, zapisane w traktatach zawartych w 1919 roku w Wersalu i w 1920 r. w Trianon. Oba te dokumenty wpłynęły bezpośrednio na wykrystalizowanie się ładu, na który oba państwa posiadały odmienne zapatrywania. Polska, jako jeden z głównych beneficjentów rozpadu systemu wiedeńskiego, była zainteresowana w utrwalaniu i ścisłym przestrzeganiu porozumień zawartych w konsekwencji pierwszej wojny światowej. Z kolei Węgry, obarczone w Trianon na równi z Austriakami odpowiedzialnością za doprowadzenie do wojny i zmuszone do oddania 2/3 swego terytorium¹¹, były bardziej zainteresowane rewizją traktatu. Niemniej nawet w momencie, gdy negatywne dla Węgrów skutki zrealizowały się w postaci narzuconych im traktatów, dzierżący wówczas ster rządów Pál Teleki podjął bezprecedensową decyzję o materialnym wsparciu walczących z bolszewikami Polaków oraz o oddaniu pod rozkazy Piłsudskiego 30-tysięcznego legionu kawalerii węgierskiej¹². W krytycznym momencie, na kilka dni przed bitwą warszawską do Skierniewic dotarł transport amunicji wyprodukowanej w węgierskich zakładach zbrojeniowych na wyspie Csepel. Polacy odpowiedzieli zresztą równie wymownym gestem, nie poddając pod ratyfikację traktatu w Trianon, mimo iż jego postanowienia przewidywały oddanie Polsce fragmentu Spiszu i Orawy (Hronsky 143–145).

Wzajemne gesty z 1920 roku nie przełożyły się jednak na wzajemne zbliżenie. W burzliwej historii dyplomacji polskiej trudno bowiem doszukać się kontaktów na najwyższym szczeblu. Wymownym pozostaje fakt, że wizyty w Budapeszcie nie złożył w okresie dwudziestolecia żaden z prezydentów Rzeczypospolitej, a do pobytu Regenta Horthyego w Polsce doszło dopiero w przededniu upadku polskiej państwowości (Kertesz 191). Polacy pozostawali niemal nieobecni w węgierskich wizjach modernizacji przestrzeni środkowoeuropejskiej (koncentrujących się wokół zagospodarowania obszaru naddunajskiego) (Gyarmati 201–225), podobnie jak Węgrzy nie mieścili się w programie federacyjnym Piłsudskiego (Paruch 567–703), nie mówiąc już o jawnej wrogości wobec Madziarów emanującej z prac twórcy koncepcji inkorporacyjnej (Dmowski 287–289). Choć niewątpliwie przedstawiciele obu narodów niejednokrotnie manifestowali wzajemną sympatię, w czym nie małą rolę

¹¹ W wyniku traktatu Węgry straciły 2/3 swego terytorium (pozostawiono im 93 tys. km² wobec 325 tys. km²), a ponad 3 mln Węgrów znalazło się poza granicami państwa węgierskiego (Romsics).

¹² Ostatecznie legion węgierski nie wziął udziału w walkach przeciwko bolszewikom. Na przeszkodzie temu stanęła decyzja ówczesnego rządu Czechosłowacji o nieudzieleniu prawa przemarszu przez swe terytorium (Kertesz 191).

odgrywali stosunkowo węgierscy polonofile i polscy hungarofile¹³, słowa i gesty nie przełożyły się na wypracowanie jakichkolwiek geopolitycznych rozwiązań, zdolnych zadowolić obie strony. Jedyną koncepcją dopuszczającą współpracę Polaków i Węgrów w kształtowaniu oblicza Europy Środkowej pozostawała idea „Trzeciej Europy”, wypracowanej przez Józefa Becka i zakładającej współdziałanie Polski, Włoch, Węgier, Rumunii i Jugosławii w oderwaniu od wpływów Trzeciej Rzeszy (Kornat 307–347). Wśród polityków budapesztańskich zabrakło jednak partnera zdolnego wykazać się polityczną odwagą, zrozumieć zarówno intencje polskiego ministra, jak i docenić dalekosiężność proponowanych rozwiązań (Adamczyk 153–167). Jedynym wspólnym osiągnięciem Polaków i Węgrów w obszarze przeobrażeń terytorialnych w najbliższym otoczeniu obu krajów było ustanowienie wspólnej granicy w dniu 16 marca 1939 r. (Dąbrowski).

Należy podkreślić, iż w kontekście geopolitycznym wszelkie polskie i węgierskie projekty – niezależnie od zakresu i zdolności ich realizacji w okresie dwudziestolecia międzywojennego oraz w okresie wojny – nie uwzględniały zasadniczej kwestii w postaci jednoczesnego zagrożenia całego regionu ze strony Trzeciej Rzeszy i bolszewickiej Rosji (ZSRR). Polacy nie wytworzyli żadnego alternatywnego rozwiązania dla rozbudowanych przez Karla Haushofera schwarzenbergowsko-naumannowskich idei *Mitteleuropy* (Eberhard 533–549) oraz leninowsko-stalinowskich celów strategicznych (Grygajtis 27), na tyle atrakcyjnych dla potencjalnych partnerów by zasadnicza ich część porzuciła uprawianie tzw. „polityki bluszczonej”¹⁴. Węgrzy z kolei ograniczyli się do postulatu rewizji Trianon i według diagnozy części elit budapesztańskich, mogli uzyskać to tylko będąc we wspólnym obozie z Niemcami¹⁵. Słabość ta ujawniła się wraz z zawarciem paktu Ribbentrop–Mołotow, pieczętującego rozkład systemu wersalskiego. Niezależnie od wzajemnych gestów (odmowa współuczestnictwa Węgrów w ataku na Polskę, przyjęcie uchodźców, bierność korpusu węgierskiego wytypowanego do działań przeciw Powstaniu Warszawskiemu (Batowski 140; Zima), czy polskich prób wyrwania Węgier z koalicji z Rzeszą (Ciechanowski 519–530; A. Dubicki, T. Dubicki 125–142) w okresie drugiej wojny światowej dał znać o sobie brak należytej analizy geopolitycznej, przemawiającej za kompleksowym uregulowaniem problemu organizacji

¹³ Wśród tych pierwszych należy wyróżnić wpływowego kapłana kościoła katolickiego, ks. Béłę Vargę, wiceprzewodniczącego Partii Drobnych Rolników i posła do parlamentu (*Raport o stanie Europy środkowo-wschodniej* 131) natomiast po stronie polskiej Mariana Zdziechowskiego, czołowego konserwatystę i rektora Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. (Zdziechowski)

¹⁴ Polityką bluszczonej nazywano jeszcze w Legionach koncepcję zakładającą oparcie idei odzyskania niepodległości (lub późniejszego jej utrzymania) o ścisłe podporządkowanie się któremuś z mocarstw (co określano jako *symbiotyczne owinięcie się wokół mocodawcy*). W okresie międzywojennej często eksponowanym przykładem tego typu uzależnienia była pozycja Czechosłowacji „owiniętej” i uzależnionej od Francji. *Vide:* (Wandycz 121).

¹⁵ Słuszność tegoż założenia potwierdzać miały efekty pierwszego i drugiego arbitrażu wiedeńskiego. (Sedlar 161–167).

przestrzeni środkowoeuropejskiej. Stan ten skutkowało forsowaniem ograniczonych co do zasięgu i ponadto błędnych posunięć, których konsekwencje – jak w przypadku decyzji rządu Rzeczypospolitej o zbliżeniu z Czechosłowacją i zawiązaniu konfederacji polsko-czechosłowackiej (Kisielewski; Skodlarski), czy decyzji władz węgierskich o wejściu do wojny z ZSRR po stronie Niemców (Kolontári 374–379) – rzutowały na rozstrzygnięcia dotyczące całego regionu. Atomizacja państw narodowych i marginalizacja znaczenia podmiotów posiadających najdłuższą tradycję państwowotwórczą legła u podstaw procesu stworzenia ładu jałtańsko-poczdamskiego i zdominowania Europy Środkowej przez Związek Radziecki. Idee, które i Polacy i Węgrzy formułowali w latach 1942–1989, oparte o klasykę brytyjskiej myśli geopolitycznej (głównie koncepcje H. Mackindera), pozostawały wzajemnie nieznanymi (Bibó; Kowal; Matuszewski).

W okresie zdominowania Europy Środkowowschodniej przez ZSRR wszelkie związki między europejskimi krajami tworzącymi blok tzw. demokracji ludowej podlegały moskiewskiej centralizacji i reglamentacji. Mimo propagandowo podkreślanej przyjaźni między poszczególnymi narodami zdominowanymi przez ZSRR podstawą jakości kontaktów pozostawały interesy Kraju Rad, a o stopniu intensywności i skali integracji decydowały przede wszystkim względy militarne (wtłoczenie poddanych Moskwie krajów w ramy Układu Warszawskiego), względnie podporządkowanie gospodarcze (Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej) (Nowak 173–190; Ślusarczyk). Jednak paradoksalnie to właśnie brutalna sowietyzacja przyczyniła się nie tylko do rozbudzenia dążeń prowolnościowych, ale również do rewitalizacji myśli przestrzennej. W przypadku Polaków i Węgrów w stopniu decydującym zaważyły doświadczenia Rewolucji 1956 roku (Karwat, Tischler), które w połączeniu z pamięcią Praskiej Wiosny (Błażek 32–40) i doniosłością polskiej Solidarności (Ash), stały się wspólnym, ponadnarodowym dziedzictwem. W konsekwencji przełożyły się na zbiorową determinację w dążeniu do uwolnienia od zależności sowieckiej i stworzenie nowej organizacji przestrzeni środkowoeuropejskiej.

Zamiast konkluzji. Geopolityczne funkcjonowanie Polaków i Węgrów po 1989 roku

Przeobrażenia polityczne będące skutkiem rozpadu ZSRR i upadku dwubiegowego podziału świata *de facto* zawróciły Polaków i Węgrów do pozycji przestrzennej (oczywiście w rozumieniu założeń geopolityki, nie geografii politycznej bazującej na kształcie terytorialnym i przebiegu granic), jaką państwa te zajmowały między XIV a XVI wiekiem. Przede wszystkim oba kraje zaczęły funkcjonować jako samodzielne podmioty. Co również istotne, w sposób właściwy dla swych doświadczeń i tradycji zaczęły szukać sposobów na organizację wewnętrzną oraz znalazły się w zbliżonej przestrzeni polityczno-kulturowej. W swym otoczeniu

międzynarodowym z jednej strony zaczęły akcentować swą przynależność do pnia kulturowego Europy (Sutarski), z drugiej uwzględnić w swych działaniach politycznych znaczenie pierwiastka germańskiego¹⁶, z trzeciej zaś sytuując się na europejskich peryferiach wracając do funkcji przypisanych im w micie *antemurale christianitatis*¹⁷.

W kwestiach geopolitycznych oba państwa w oczywisty zostały zmuszone do dostosowania się do realiów zastanych po rozpadzie bloku sowieckiego. Nie przeszkodziło to jednak w próbach skoordynowania działań w kierunku urzeczywistnienia zorientowanej na przyszłość „przestrzeni wyobrażonej”. Za takie należy uznać przede wszystkim powołanie Grupy Wyszehradzkiej (*Grupa Wyszehradzka – 30 lat transformacji, integracji i rozwoju*). Niezależnie od skuteczności i wewnętrznych sprzeczności oraz zaszłości historycznych między państwami tworzącymi V4, organizacja ta – przede wszystkim w okresie akcesji do struktur euroatlantyckich i europejskich – potwierdziła swoją zdolność tworzenia warunków ramowych dla urzeczywistnienia celów politycznych¹⁸. Podobnie należy ocenić powołanie w 1989 roku Inicjatywy Środkowoeuropejskiej. Ta forma współpracy powstałej z inicjatywy Włoch, skupiająca Austrię, Jugosławię i Węgry, rozszerzona w 1990 roku o Czechosłowację a w roku następnym o Polskę¹⁹, nawiązywała wprost do geopolitycznych korzeni w postaci rozwiązań proponowanych przed 1939 rokiem przez Józefa Becka, Oskára Jászięgo i węgierskich geopolityków Dunaju.

Osiągnięcie w 2004 roku dążeń artykułowanych w okresie zniewolenia komunistycznego i po 1989 roku wpłynęło na krótki okres stagnacji w formułowaniu nowych koncepcji geopolitycznych. Niemniej w kolejnej dekadzie XXI wieku pojawiły się projekty wzmacniające wzajemne związki obu państw. Stanowiły one potwierdzenie braku zaspokojenia potrzeb i ambicji ich uczestników przy próbach stworzenia politycznej „przestrzeni wyobrażonej”, rozumianej jako układ zapewniający krajom partycypującym bezpieczeństwo i możliwość nieskrępowanego rozwoju. Za takie należy uznać m.in. działania na rzecz stworzenia w 2016 roku Wyszehradzkiej Grupy Bojowej (Zieleński 308) (w której skład – oprócz jednostek

¹⁶ Fakt ten w przypadku Polski uwypuklony został przez podpisanie *Traktatu między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy, podpisany w Bonn dnia 17 czerwca 1991 r.* („Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 1992, nr 14, poz. 56).

¹⁷ W sposób bezpośredni przywódcy Węgier nawiązali do tegoż wątku w trakcie kryzysu uchodźczego (*Vide inter aliam*: (Czyż 143–161)), Polacy natomiast każdorazowo, gdy polityka Rosji zagraża zewnętrznym granicom Unii Europejskiej (Krasiński 323–335).

¹⁸ (*Atlas Wyszehradzki*). Zwraca uwagę zdolność osiągania celów w wymiarze gospodarczym, co pokazują stosowne zestawienia, wykazane przez autorów atlasu.

¹⁹ Po rozpadzie Jugosławii status członka założyciela przeszedł na kraje powstałe w przestrzeni bałkańskiej tj.: Bośnię i Hercegowinę, Czarnogórę, Chorwację, Macedonię Północną, Serbię, i Słowenię. Obecnie – poza państwami, które do 1992 tworzyły Inicjatywę, jej członkami pozostają również Albania, Białoruś, Bułgaria, Rumunia, Ukraina. W 2018 roku Inicjatywa została osłabiona przez rezygnację Austrii z członkostwa w tejże organizacji (Poláčeková 117–129).

wojskowych pochodzących z krajów V₄ – weszły formacje ukraińskie i [od 2019 r.] chorwackie) czy Dziewiątki Bukaresztańskiej (Pawłowski). Wszystkie te inicjatywy potwierdzały zainteresowanie Polski i Węgier stworzeniem obszaru bezpieczeństwa i współpracy militarnej w przestrzeni koncepcyjnie lokującej się pomiędzy zdominowaniem przez niemiecką *Mitteleuropę* a rosyjski *Euroazjanizm*. Najpoważniejszym wyzwaniem z pewnością pozostanie wypracowanie koncepcji funkcjonowania Trójmorza, będącej z kolei ograniczoną do gospodarczego wymiaru sumą wszelkich rozwiązań geopolitycznych, proponowanych przez przedstawicieli obu krajów w XX wieku (Kowal, Orzelska-Stączek 13–47). Niemniej należy podkreślić, iż oba narody odrobiły bolesną lekcję z przeszłości. Niezależnie od naturalnie istniejących rozbieżności w postrzeganiu swego otoczenia²⁰, w XXI wieku trudno jest wskazać jakąkolwiek polską koncepcję geopolityczną nie uwzględniającą obecności Węgier, czy węgierską, pomijającą Rzeczpospolitą.

Bibliografia

Źródła

- Bibó, I. *Nędza małych państw wschodnioeuropejskich*. Warszawa: Alkano, 2010.
- Dmowski, R. *Polityka polska i odbudowanie państwa*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1988.
- Grupa Wyszehradzka – 30 lat transformacji, integracji i rozwoju*. Raport Polskiego Instytutu Ekonomicznego. Web. <https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2021/02/PIE-Raport-Grupa-Wyszehradzka.pdf>
- Matuszewski, I. *Wola Polski*. Nowy Jork: b.d., 1942.
- Raport o stanie Europy środkowo-wschodniej*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych, 1991.
- Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy, podpisany w Bonn dnia 17 czerwca 1991 r.*, Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1992, nr 14, poz. 56.
- Zdziechowski, M. *Węgry i Polska na przestrzeni historii*. Warszawa: Miles, 2020.

Opracowania

- Adamczyk, A. *Józef Beck, Galeazzo Ciano i János Esterházy. Między aprobatą wizji „Trzeciej Europy” a rozbieżnością narodowych interesów*. Red.

²⁰ Przykładem tego są relacje obu państw ze Słowacją. Polska nie odnotowuje obecnie żadnych poważniejszych zadrażeń w relacjach z południowym sąsiadem, natomiast dla Węgrów kwestią konfliktogenną pozostaje choćby ustalenie statusu licznie zamieszkującej Słowację mniejszości węgierskiej. Fakt ten, wynikający z zaszłości historycznych i modelu ładu skonstruowanego traktatami w Trianon i Jałcie, jest przyjmowany ze zrozumieniem przez każdą ze stron.

- E. Znamierowska-Rakk, *Międzymorze w polityce II Rzeczypospolitej. Nadzieje i ograniczenia*. Warszawa: Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego, 2016: 153–171.
- Ash, T. G. *Polska rewolucja. Solidarność 1980–1981*. Warszawa: Res Publica, 1990.
- Atlas Wyszehradzki*. Red. P. Śleszyński, K. Czapiewski. Warszawa: Instytut Współpracy Polsko-Węgierskiej, 2021.
- Bartosiak, J. *Rzeczpospolita między lądem a morzem. O wojnie i pokoju*. Warszawa: Zona Zero, 2019.
- Batowski, H. *Pierwsze tygodnie wojny. Dyplomacja zachodnia do połowy września 1939 r.* Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1967.
- Błażek, P. „Wszystko pójdzie w innym kierunku”. *Wpływ polskiego marca '68 na praską wiosnę*. Red. Ł. Kamiński, *Wokół praskiej wiosny. Polska i Czechosłowacja w 1968 roku*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2004: 32–44.
- Bridge, R. *Allied Diplomacy in Peacetime. The Failure of the Congress System 1815–23*. Red. A. Sked, *Europe's Ballance of Power 1815–1848*. London: Palgrave Macmillan, 1979: 34–53. https://doi.org/10.1007/978-1-349-16196-6_3
- Chapman, T. *The Congress of Vienna. Origins, Processes and Results*. London–New York: Routledge, 2008.
- Ciechanowski, J.S. *Misja ppłk. dypl. Jana Kowalewskiego w Portugalii*. Red. T. Dubicki, D. Nałęcz, T. Stirling, t. I, *Polsko-brytyjska współpraca wywiadowcza podczas II wojny światowej*. Warszawa: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 2004: 519–530.
- Czyż, A. „Państwa Grupy Wyszehradzkiej wobec kryzysu migracyjnego”. *Studia Politicae Universitatis Silesiensis* (18) 2017: 143–161.
- Dąbrowski, D. *Rzeczpospolita Polska wobec kwestii Rusi Zakarpackiej (Podkarpackiej) 1938–1939*. Toruń: Centrum Edukacyjne Europejskie, 2007.
- Dąbrowski, J. „Polityka andegaweńska Kazimierza Wielkiego”. *Kwartalnik Historyczny* 36 (1922): 11–40.
- Deptuła, C. *Galla Anonima mit genezy Polski. Studium z historiozofii i hermeneutyki symboli dziejopisarstwa średniowiecznego*. Lublin: IEŚW, 2000.
- Dubicki, A., Dubicki, T. „Misja ppłk. dypl. Jana Kowalewskiego w Portugalii (1940–1944)”. *Acta Universitatis Lodziensis Folia Historica* 105 (2019): 125–142. <https://doi.org/10.18778/0208-6050.105.08>
- Dubicki, T. *Między kompromisem i walką zbrojną. Drogi do niepodległości Europy Środkowej*. Częstochowa: Wydawnictwo WSP, 1999.
- Dzieszyński, R. *Polak, Węgier – milenium przyjaźni*. Warszawa: Polonia, 1988.
- Eberhard, P. „Koncepcje geopolityczne Karla Haushofera”. *Przegląd Geograficzny* 4 (2009): 527–549. <https://doi.org/10.7163/PrzG.2009.1.5>
- Evans, R. J. W. *Austria, Hungary, and the Habsburgs. Central Europe c.1683–1867*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Giertych, M. *Dmowski czy Piłsudski*. Wrocław: Nortom, 1995.

- Grabski, A. F. *Troski i nadzieje. Z dziejów polskiej myśli społecznej i politycznej XIX wieku*. Łódź: Wydawnictwo Łódzkie, 1981.
- Grodziski, S. *Habsburgowie. Dzieje dynastii*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1998.
- Grudziński, T. *Bolesław Śmiały-Szczodry i biskup Stanisław. Dzieje konfliktu*. Kraków: UNIVERSITAS, 2010.
- Grygajtis, K. *Sowiecka strategia geopolityczna w Europie a Polska: 1924–1943*. Warszawa: Sprawy Polityczne, 2006.
- Gyarmati, G. *Conceptual Changes on Central European Integration in Hungarian Political Thinking 1920–1948*. Red. I. Romasics, B. Király, *Geopolitics in the Danube Region. Hungarian Reconciliation Efforts 1848–1998*. Budapest: Budapest Central University Press, 1999: 201–226. <https://doi.org/10.7829/j.ctv1wvms9m.13>
- Herwig, H. H. *Geopolitik. Haushofer, Hitler and Lebensraum*. Red. C. S. Gray, G. Sloan, *Geopolitics, Geography and Strategy*. London: Frank Cass, 2003: 218–241. <https://doi.org/10.1080/01402399908437762>
- Herwig, H. H. *The Demon of Geopolitics. How Karl Haushofer “Educated” Hitler and Hess*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2016.
- Hronsky, M. *The Struggle For Slovakia And The Treaty Of Trianon*. Bratislava: VEDA, 2001.
- Huntington, S. *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*. Przeł. H. Jankowska. Warszawa: MUZA, 1998.
- Johnson, L. *Central Europe. Enemies, Neighbours, Friends*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Karwat, J., Tischler, J. 1956. *Poznań – Budapeszt*. Warszawa: Media Rodzina, 2006.
- Kertész, S. D. *Diplomacy in a Whirlpool. Hungary Between Nazi Germany and Soviet Russia*. Notre Dame (Ind.): University of Notre Dame Press, 1953.
- Kisielewski, T. *Federacja środkowoeuropejska. Pertraktacje polsko-czechosłowackie 1939–1943*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1991.
- Kiszling, R. *Fürst Felix zu Schwarzenberg. Der politische Lehrmeister Franz Josephs*. Graz: Böhlau, 1952.
- Knatchbull-Hugessen, C. M. *The Political Evolution of the Hungarian Nation*. T. 1 New York: Arno Press, 1971.
- Kolontári, A. *Hungarian-Soviet Relations 1920–1941*. Przeł. M. Caples, S. Lambert. Boulder: Dist. Columbia University Press, 2010.
- Kornat, M. *Polityka równowagi 1934–1939. Polska między Wschodem a Zachodem*. Kraków: Arcana, 2007.
- Kowal, P. *Testament Prometeusza. Źródła polityki wschodniej III Rzeczypospolitej*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 2018.
- Kowal, P. Orzelska-Stączek, A. *Inicjatywa Trójmorza. Geneza, cele i funkcjonowanie*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 2019.

- Krasiwski, O. „Czynnik rosyjski jako zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego Ukrainy i Polski”. *Studia Europaea Gnesnensia* 11 (2015): 323–337. <https://doi.org/10.14746/seg.2015.11.16>
- Kubinyi, A. *Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyásés a Jagellókor hadtörténete*. Budapest: Argumentum, 2007.
- Kuźmina, D. „Pierwsza misja jezuitów w Siedmiogrodzie w XVI wieku”. *Przegląd Humanistyczny* 2 (2005): 115–128.
- Labuda, G., Michowicz, W. *Historia dyplomacji polskiej X–XX w.* Warszawa: Wydawnictwa Sejmowe, 2002.
- Micewski, A. *Z geografii politycznej II Rzeczypospolitej. Szkice*. Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy, 1964.
- Mitrovits, M., red. *Lengyel –Magyar – „két jó barát”. A magyar-lengyel kapcsolatok dokumentumai, 1957–1987*. Budapest: Napvilág Kiado, 2007.
- Nowak, J. R. *Węgry 1939–1969*. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1971.
- Od Zjazdu w Wyszehradzie do Grupy Wyszehradzkiej. Kilkaset lat współpracy środkowoeuropejskiej*, red. R. Kowalski. Nowy Targ: nakł. Polskiego Towarzystwa Historycznego: Zakład Poligraficzny “MK”, 2017.
- Pálffy, G. *The Kingdom of Hungary and the Habsburg Monarchy in the Sixteenth Century*. Przeł. J. Thomas, H. D. DeKornfeld. Boulder: Social Science Monographs, 2009.
- Palmer, R. R., Colton, J., Kramer, L. *A History of the Modern World*. New York: Knopf, 1992.
- Paruch, W. *Myśl polityczna obozu piłsudczykowskiego, 1926–1939*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2005.
- Parvev, I. *Habsburgs and Ottomans Between Vienna and Belgrade (1683–1739)*. New York: Columbia University Press, 1995.
- Pawłowski, K. *Bukareszteńska Dziewiątka. Współpraca państw wschodniej flanki NATO*, Lublin: Instytut Europy Środkowej, 2020.
- Péter, L., Lojkó, M. *Hungary’s Long Nineteenth Century. Constitutional and Democratic Traditions in a European Perspective*. Leiden–Boston: Brill, 2012. <https://doi.org/10.1163/9789004224216>
- Pieradzka, K. *Fundacja klasztoru Jasnogórskiego w Częstochowie w 1382 r.* Kraków 1939.
- Pieradzka, K. „Przybycie paulinów do Polski”. *Przegląd Powszechny* 9 (1938): 262–273.
- Pobóg-Lenartowicz, A. *Opolskie drogi św. Wojciecha*. Opole: Uniwersytet Opolski, 1997.
- Poláčková, H. „Regional Cooperation in Central Europe: Poland, Hungary, Czech Republic and Slovakia. From Visegrad to CEFTA”. *Perspectives* 3 (1994): 117–129.
- Porter-Szűcs, B. *Gdy nacjonalizm zaczął nienawidzić. Wyobrażenia nowoczesnej polityki w dziewiętnastowiecznej Polsce*. Sejny: Pogranicze, 2011.

- Romsics, I. *The Dismantling of Historic Hungary. The Peace Treaty of Trianon 1920*. New York: Columbia University Press, 2002.
- Sedlar, J. W. *Hitler's Central European Empire 1938–1945*. Philadelphia: Booklocker, 2007.
- Seegal, S. *Mediating an Antemurale Myth in East Central Europe. Religion and Politics in Modern Geographers' Entangled Lives and Maps*. Red. L. Berezhnaya, H. Hein-Kircher, *Rampart Nations. Bulwark Myths of East European Multiconfessional Societies in the Age of Nationalism*. New York: Berghahn Books, 2019: 262–292. <https://doi.org/10.2307/j.ctv12pns5t.16>
- Skodlarski, J. *Epilog układu Sikorski-Beneš. Z dziejów polsko-czechosłowackich 1939–1949*. Łódź: Wydawnictwo Łódzkie, 1988.
- Skowronek, J. *Polityka bałkańska Hotelu Lambert (1833–1856)*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1976.
- Sroka, S. *Genealogia Andegawenów węgierskich*. Kraków: Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”, 2015.
- Sutarski, K. *Zarys dziejów Polski z węgierskimi powiązaniem*. Warszawa–Budapeszt: Wydawnictwo Antyk, 2019.
- Szabad, G. *Lajos Kossuth Role in the Conceptualization of a Danubian Federation*. Red. I. Romasics, B. Király, *Geopolitics in the Danube Region. Hungarian Reconciliation Efforts 1848–1998*. Budapest: Central European University Press, 1999: 61–98. <https://doi.org/10.7829/j.ctv1wvms9m.8>
- Szűcs, J. *Trzy Europy*. Przeł. J. M. Kłoczowski. Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 1995.
- Szűcs, J. *Vázlat Európa három történeti régiójáról*. Budapest: Magvető, 1983.
- Szwed, R. *Powstanie styczniowe w Zagłębiu Dąbrowskim*. Warszawa: PWN, 1978.
- Ślaski, J. *Literatura staropolska a literatura starowęgierska*. Red. T. Michałowska, J. Ślaski, *Literatura staropolska w kontekście europejskim (Związki i analogie)*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1977.
- Ślusarczyk, J. *Układ Warszawski. Działalność polityczna 1955–1991*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, 1992.
- Škrabec, S. *Geografia wyobrażona. Koncepcja Europy Środkowej w XX wieku*. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury, 2014.
- Tokarz, G. „Koncepcja Mitteleuropa – historyczne i współczesne uwarunkowania”. *Wschodnioznawstwo* (11) 2017: 73–83.
- Urbańczyk, P. *Bolesław Chrobry – lew ryczący*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 2017.
- Varga, E. L. „Węgrzy w Legionach Polskich w latach 1914–1918”. *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 5 (2008): 27–58.
- Wandycz, P. S. *Z dziejów dyplomacji*. Londyn: Polonia, 1988.
- Wisner, H. *Litwa i Litwini. Z przeszłości państwa i narodu*. Warszawa: Kaunas „Šviesa”, 1993.

Arkadiusz Adamczyk

Zajewski, W. „System wiedeński”. *Dzieje Najnowsze* 1–2 (1990): 101–110.

Zieleński, T. *Inicjatywa Smart Defence szansą na zwiększenie zdolności obronnych NATO*. Red. R. Czulda, R. Łoś, J. Reginia-Zacharski, *NATO wobec wyzwań współczesnego świata*. Warszawa: Instytut Badań nad Stosunkami Międzynarodowymi, 2013: 297–309.

Zima, M. *Węgrzy wobec Powstania Warszawskiego*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Ajaks”, 2016.

Arkadiusz Adamczyk – prof. dr hab., kierownik Zakładu Stosunków Międzynarodowych w Instytucie Stosunków Międzynarodowych i Polityk Publicznych Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach; zastępca dyrektora ds. badawczych Sieci Badawczej Łukasiewicz – Łódzkiego Instytutu Technologicznego, Przewodniczący Rady Komisji Fulbrighta w Warszawie; redaktor tematyczny *Przeglądu Sejmowego*; autor ponad 200 publikacji naukowych.